

OSTROV DÉMONŮ. Identifikace celovečerního filmu z roku 1933

Filmové materiály (negativy i kopie) jsou v NFA uloženy v klimatizovaných depozitářích ve speciálních krabicích, označených číslem, názvem, rokem výroby, jménem režiséra. Některé filmy ale před svým zařazením musejí projít identifikací, neboť chybí úvodní titulky a někdy i celé díly filmů. Často jde o snímky na nitrocelulózové, tedy hořlavé podložce, pocházející většinou z němé éry kinematografie. Do archivu se dostaly různými cestami: nákupem, převzetím pozůstalosti, darem, výměnou se zahraničními archivy a podobně. Na jejich obalech (plechových nebo papírových) bývají různé nápisy, zbytky nálepek a štítků, někdy také zhora nic. Proto jsou z chlazeného mimopražského depozitáře za vhodného počasí postupně přiváženy do podobně vybaveného prostoru na Žižkov. Filmový pás nejprve zkontroluje odborná pracovnice ve střížně, aby zjistila, zda ho lze vůbec promítnout na stříhacím stole. Některé filmové materiály mají za sebou pohnutou minulost plnou prachu, vysokých teplot nebo nadměrné vlhkosti. Nevhodné uložení u předchozích majitelů, zub času nebo špatné zacházení mohlo způsobit, že došlo k poškození nebo k částečnému či úplnému rozkladu. Pokud vše ale dobře dopadne, objeví někdy kurátoři kousky opravdu cenné a občas i unikátní, doposud považované za nedochované nebo jen omezeně se ve světě vyskytující. Lépe se poznávají filmy zvukové, u nichž je nápomocí u hraných

filmů jazyk herců nebo komentáře v případě dokumentů. Složitější je určení země původu u filmů němých, když původní mezititulky byly vyjmuty a distribuční firmou byly vloženy nové. Úvodní titulky u takových filmů chybí, jména postav jsou třeba přeložena do češtiny, herci málo známí, děj kosmopolitní a odehrávající se v interiéru nebo v lese. Pak musejí kurátoři přivolat na pomoc své lety nabyté zkušenosti a znalosti. Někdy pomohou exteriéry, zvláště jde-li o města nebo charakteristické vesnické stavby, oblečení herců, dopravní prostředky i děj. V minulosti nezbyvalo než listovat ve filmových encyklopediích, časopisech nebo dobovém tisku, dnes je v mnohém nápomocný internet, ovšem badatel musí vědět, co hledá. Úspěšně identifikovaný film dostane svůj titul a ostatní údaje, je kopírován na materiál s nehořlavou podložkou, případně je restaurován či digitalizován. Nalezený poklad pak při vhodné příležitosti rádi předvedeme divákům i odborné veřejnosti v Ponrepu nebo na přehlídkách v zahraničí.

K nově objeveným, zabezpečeným a uloženým akvizicím patří německý hraný etnografický film z roku 1933 OSTROV DÉMONŮ (DIE INSEL DER DÄMONEN). Mezi původně neidentifikovanými filmy byl výjimkou potvrzující pravidlo, šlo totiž o snímek zvukový, avšak mluvený neznámým jazykem s exotickými hereckými představiteli. Hořlavá kopie s vloženými německo-českými

mezititulky byla ozvučena původní hudbou, zpěvy a dialogy v balijsčině. Tři zkoumané neoznačené krabice se podařilo připojit k jediné, která měla díky úvodním titulům jméno a tvářila se jako pouhé torzo. Podařilo se tak sestavit kompletní celovečerní film v téměř původní metráži.

OSTROV DÉMONŮ (DIE INSEL DER DÄMONEN)

Výroba: Německo 1933 **Premiéra:** 16. 2. 1933¹⁾

Producenti: Friedrich Dalsheim, Victor von Plessen

Režie: Friedrich Dalsheim

Scénář: Friedrich Dalsheim **Kamera:** Hans Scheib, Friedrich Dalsheim **Zvuk:** Hans Bittmann

Odborný poradce: Walter Spies **Vedoucí výroby:** Conrad Spiess **Asistent vedoucího výroby:** Hainz Schwarzmann **Hudba:** Wolfgang Zeller

Hrají: Lombos (vážený občan z Bedulu), Sari (prodavačka na trhu, Lombosova dcera), Tjamplung (tanečnice, Lombosova dcera), Budal (pasáček, Lombosův syn), Dukkun (vesnická čarodějnice Leak), Wajan (Sarin ženich, syn čarodějnice), Ressi (posvátná tanečnice), Grija (nejmladší dítě), Si-Wi-Sin (čínský kupec)

Obsah: Obyvatelé balijské vesnice Bedul žijí spokojeně a v souladu s přírodou. Na terasových políčkách pěstují rýži, vyrábějí si nádoby, tkají textil a dobrým démonům přinášejí pravidelně děkovné oběti. Bojí se jediné zlých démonů, ti přinášejí nemoci nebo neúrodu a někdy se prý dokážou vtělit do lidské podoby. Mladý Wajan pokukuje po krásné Sari a jejich vzájemná náklonnost roste. Její sestra Tjamplung nacvičuje s dětmi tance. Otec obou dívek, Lombos, je vážný občan, ale záliba v bezpracném užívání si života jej dostala do finančních potíží. Vysoký dluh čínskému obchodníkovi hodlá lehkomyšlný muž zaplatit z výhry za vítězství v kohoutích zápasech, se kterým napevno počítá. Na místě oblíbené zábavy se shromáždí celá vesnice. Lombosův kohout nejprve vítězí, ale v dalším kole zahyne hned

poté, co kolem projde stará bezzubá žena Leak, kterou pověřiví lidé považují za čarodějnici. Lombos okamžitě svede svou prohru na Leak a nepřátelsky se chová i k jejímu synu Wajanovi. Ten se přitom nabídl, že za svého potenciálního tchána dluh odpracuje. Čarodějnice Leak obětuje démonům ve starém skalním chrámu, a v očích venkovanů tak způsobí zatmění slunce, které shodou okolností nastalo. Navíc morová infekce začne hubit vesnické děti. Zoufalí vesničané chtějí Leak zabít, ale kněz jim to zakáže a z posvátných textů na prouzcích papíru vyčte recept. Někdo musí dojít do pralesa pro posvátnou vodu, která vesnici očistí, a poté budou démoni usmířeni tancem. Wajan se k náročné cestě sám přihlásí, ženy mu připraví jídlo a Sari přidá amulet. Dvě malé tanečnice jsou mezitím uvedeny do jakéhosi hypnotického spánku, ve kterém tančí za zpěvu žen. Skupina mužů pak tančí a skanduje, až se dostanou do transu. Wajan se svou misí uspěje, stařec hlídající pramen mu dá vodu. Poté, co dobrý démon Barong zvítězí nad zlým Rangdou, je stará žena Leak nalezena mrtvá. Vesničané uspořádají děkovnou oslavu a do vsi se vrátí klid. Sari a Wajan si mohou užívat svoji lásku.

Na realizaci filmu se podíleli tři zajímaví tvůrci.

Mladý frankfurtský právník **Friedrich Dalsheim** (1895–1936)²⁾ více než k oboru, který vystudoval, tíhl k objevování exotické přírody, etnologii a k natáčení dokumentárních etnografických filmů. V roce 1929 se za pouhých šest neděl naučil základům práce s kamerou a odjel s německou expedicí do afrického Toga. Pět měsíců zde zaznamenával zvyky a život domorodých obyvatel. Přírodovědný snímek **LIDÉ Z BUŠE** (MENSCHEN IM BUSCH) vzbudil při své premiéře v následujícím roce velkou pozornost. V roce 1932 odcestoval Dalsheim s výpravou barona Victora von Plessena na indonéský sopečný ostrov Bali a tam — po vzoru Roberta J. Flahertyho — nafilmoval

1) V Praze měl film premiéru 1. 12. 1933 v kině Avion, hrál se tři týdny.

2) Kay Weniger: „Es wird im Leben dir mehr genommen als gegeben...“. *Lexikon der aus Deutschland und Österreich emigrierten Filmschaffenden 1933 bis 1945. Eine Gesamtübersicht.* Hamburg: ACABUS 2011.

s místními obyvateli příběh lásky dvou mladých lidí, zkomplikovaný vírou vesničanů ve zlé demony — OSTROV DÉMONŮ. Film měl v německých kinech premiéru 16. února 1933, v období, kdy se funkce říského kancléře ujímal Adolf Hitler. A pro Dalsheima, který byl židovského původu, už nic nebylo jako dřív. Pro německé produkce již pracovat nesměl. V létě 1933 natočil v Grónsku ve spolupráci s polárním průzkumníkem a antropologem Knudem Rasmussenem dánský dokumentární film s hraným rámcem PALOVA SVATEBNÍ CESTA (PALOS BRUDEFÆRD). Diváci poprvé slyšeli jazyk původních obyvatel největšího ostrova světa. Pro distribuci už se Dalsheimovo jméno v titulcích nehodilo. Jeho poslední filmová práce ho opět svedla s baronem von Plessenem, mohl už však být jen bezejmenným členem štábu. Když se v roce 1936 v Berlíně uskutečnila premiéra německo-holandského koprodukčního filmu LOVCI LEBEK Z BORNEA (DIE KOPFJÄGER VON BORNEO), byl jako režisér uveden von Plessen. V této době získal doktor práv Friedrich Dalsheim dlouhodobý exil ve Švýcarsku. Přesto dne 19. srpna téhož roku spáchal v curyšském hotelu sebevraždu.³⁾

O pět let mladší baron **Victor von Plessen** (1900–1980) — ornitolog, výtvarník, filmový producent a scenárista — už v dětství četl dobrodružné knihy Rudyarda Kiplinga a toužil zkoumat tropickou přírodu. Díky podpoře movitých rodičů se splnění svého snu dočkal. Studoval umění v Berlíně a Mnichově, ale už v roce 1924 a 1927 podnikl první dvě expedice do Malajsie. Jako producent a aktivní spolupracovník se pak podílel na filmech OSTROV DÉMONŮ a LOVCI LEBEK Z BORNEA.⁴⁾ V roce 1934 se oženil s Marie-Izabel, která ho na expedicích doprovázela a byla jeho zanícenou spolupracovnicí. Postupem let se stal von Plessen fundovaným a uznávaným příro-

dovědcem s padesáti objevenými poddruhy ptáků a motýlů. Maloval přírodu v Německu i v tropických rájích, naučil se preparovat zvířata a ptáky. Na zděděném panství Wahlstorfu v Holštýnsku vybudoval muzeum asijského umění a přírody, které funguje dodnes, nyní již spravováno nadací, potomci barona von Plessena mají vyhrazeno právo pobytu.⁵⁾

Malíř a hudebník **Walter Spies** (1895–1942), syn německého diplomata a jeho ruské ženy, se v roce 1923 přestěhoval na Javu, kde na žádost sultána založil a vedl orchestr. Ačkoliv v Německu už je dnes téměř zapomenutý, na Bali, kam odešel v roce 1927, se stal legendou — tím, kdo ovlivnil a také proslavil balijské lidové výtvarné umění i fantaskní tance a dramata. Mimo to při svém putování po Bali sbíral vážky, pavouky a mořské slimáky a vytvářel s vědeckou přesností jejich kresby. Spies se stal znalcem prostředí, kultury, zvyků, hudby, vzorů ve výtvarném umění, ale také nezištným a oblíbeným průvodcem a rádcem archeologů, antropologů, hudebníků a filmařů, kteří přicházeli na tento exotický ostrov z celého světa. Stal se zakladatelem a prvním kurátorem muzea balijské kultury a také postavil nádherné akvárium. Před houstnoucím společenským ruchem se uchýlil do horské samoty, kde maloval přírodu. V prosinci 1938 byl Spies zatčen pro svou homosexualitu, ale na přímluvu vlivných přátel byl po devíti měsících propuštěn. Když začala druhá světová válka, stal se Spies jako německý státní příslušník v nizozemské kolonii nežádoucím, byl znovu zatčen a deportován. Japonská bomba ale zasáhla loď, na níž plul na Cejlon, a protože posádka necítila povinnost zachraňovat Němce, většina dopravovaných vězňů, včetně Spiese, utonula.⁶⁾

Po několikaměsíční práci dokončil Friedrich

3) Miroslav Čvančara, Odejít či zemřít. *Roš-chodeš* 69, 2007, č. 11 (1. 11.), s. 14.

4) O natáčení a pobytu na Borneu vydal knihu: Victor von Plessen, *Bei den Kopfjägern von Borneo. Ein Reise-tagebuch*. Berlin: Schützen-Verlag 1936.

5) Srov. Armin Püttger-Conradt, *Victor von Plessen — ein Baron auf Borneo*, 28. 8. 2007. Online: <<http://www.shz.de/deutschland-welt/panorama/>>, [cit. 10. 3. 2016].

6) Tamtéž.

Dalsheim scénář a nastal čas vybrat herecké představitele. S mužskými rolemi nebyl problém, také důležitá postava příběhu, čarodějnice, byla brzy nalezena. Konkrétně ve vedlejší vsi, kde se prastaré léčitelce Dukkun vyhýbali sousedé stejně, jako tomu bylo v ději chystaného hraného filmu. Těžké ale bylo najít a získat hlavní herečku. Balijské ženy jsou krásné, ale mimořádně plaché a s Evropany nechtěly ani mluvit. Jen díky podpoře generálního guvernéra a regenta Agung Agung Gdeh Raye našli filmaři cestu do domorodých rodin. Dcery nebo manželky z různých vesnic byly pozvány, aby se zúčastnily hereckých zkoušek. Pozvánku tak dostal i starosta vesnice Gjanjar na jihu Bali, který sám měl velmi krásnou a elegantní manželku. Žárlivý muž vyřídil pozvání všem vesničankám, ale vlastní ženě ho utajil. Filmaře však zaujala během tradiční taneční slavnosti mimořádně nádherná dívka Ni Lemon, která je okouzila svou mimikou a výmluvnými gesty. Tanečnice si vyžádala čas na rozmyšlenou, pak ale vzkázala po tlumočnickovi své jednoznačné odmítnutí. V příštích týdnech byly nalezeny vhodné představitelky menších rolí, jen hlavní herečka chyběla. Během zkoušení přehrávaly adeptky jednoduché scény, které znaly ze svého každodenního života. Měly jít na trh se svými košíky položenými na hlavě, předstírat, že mluví v žertu i vážně a také se umět rozplakat. Kameraman Hans Scheib prosazoval půvabnou dívku Sari, kterou považoval za velmi nadanou. Sari však nedokázala plakat na povel. Jiná dívka se sice rozeštkala okamžitě, ale pak ji nebylo možné celé dlouhé hodiny uklidnit. Jaké bylo rozhodnutí? Obsadili Sari a naučili ji plakat. A tak jsou její půvab i schopnost vyjadřovat city tanečním pohybem a mimikou zachovány na filmovém pásu a my je díky nálezu a následnému a odbornému ošetření v NFA můžeme vidět i dnes, více než osmdesát let po vzniku filmu.

Eva Urbanová

Propagace filmu — *Illustrierter Film-Kurier*.